

als regel weinig met niet-militaire zaken inliet. Er was niet eens een verbindingsofficier tussen de *Wehrmachtbefehlshaber* en de *Reichskommissar*. De Duitse politiek in bezet Nederland is dan ook, een enkele uitzondering daargelaten, een zaak van Seyss-Inquart geweest, niet van Christiansen.

Ten aanzien van de coördinatie willen wij niet in het centrum beginnen maar aan de periferie, nl. bij Seyss-Inquarts *Beaufragten*. Wohlthat, die in de lente van '41 uit ons land verdween, en zijn opvolger als *Beaufragte* bij de Nederlandse Bank, dr. A. J. Bühler, slaan wij voorshands over: dat was een aparte sector en Bühler, een veel minder markante figuur dan Wohlthat, was in feite de ondergeschikte van Fischböck. Belangrijker waren de *Beaufragten* in de provinciale hoofdsteden en in Amsterdam en Rotterdam – de lieden die als 'sozusagen kleine Reichskommissare' moesten fungeren.

Zij controleerden om te beginnen de provinciale besturen en de gemeentebesturen van Amsterdam en Rotterdam. Hoe ver zij daarbij gingen, hing van hun taakopvatting af. De eerste *Beaufragte* in Utrecht, een kolonel, gedroeg zich, aldus Bosch van Rosenthal, 'volkomen correct'¹; de tweede, een Duits bestuursambtenaar, 'liet', zo vervolgde Bosch, 'alles aan mij en de burgemeesters over en ging veel op reis.'² De derde daarentegen, 'een felle partijman uit Berlijn, maakte het de Nederlandse gezagsdragers moeilijk, en de vierde, vóór de oorlog fabrikant in Bunnik, trad nog fanatieker op, 'het was een opluchting toen deze arrogante, brutale Duitser op de achtergrond kwam.'³

Utrecht had successievelijk zeven *Beaufragten* – zeven van de vier-entwintig die in totaal de dertien functies vervuld hebben.⁴ Wisselingen, overplaatsingen en combinaties kwamen vaak voor: zo was de tweede *Beaufragte* van Amsterdam een tijd lang *Beaufragte* van drie provincies: Overijssel, Noord-Holland en Gelderland. Er zijn maar vier *Beaufragten* geweest die practisch van begin tot eind op een en dezelfde post bleven: Conring in Groningen, Schwebel in Zuid-Holland, Völckers in Rotterdam, Münzer in Zeeland. Alle vier hebben zij als de overige *Beaufragten* NSB'ers gepousseerd, druk op de pers uitgeoefend, de arbeidsinzet bevorderd, hulp verleend bij de uitvoering van anti-Joodse maatregelen, kortom: hun best gedaan opdat Duitsland de oorlog zou winnen en Nederland genazificeerd zou worden – niettemin zijn er tussen hen vieren tekenende verschillen.

¹ D. D. Vollgraff: Verslag gesprek met L. H. N. Bosch van Rosenthal (1946), p. 3 (*Enq.*, punten g en h, gestenc. bijlage 88). ² A.v., p. 7. ³ G. A. W. ter Pelkwijk: *Utrecht in de eerste jaren van de bezetting* (1950), p. 18. ⁴ Eigenlijk veertien: herfst '41 werd de *Beaufragte* van Zuid-Holland tegelijk *Beaufragte* van Den Haag. (E. Groeneveld-Ottow: 'De *Beaufragten des Reichskommissars*', notitie 77 voor het geschiedwerk).